

Een dorp met drie namen: Nederhorst den Berg

RIEMER REINSMA

De meeste plaatsen in Nederland hebben één naam, maar Nederhorst den Berg heeft er niet minder dan drie. De officiële is zojuist al genoemd, maar in de volksmond heet de plaats ook Den Berg of Nederhorst. Waarom al die namen? En sinds wanneer?

Eerst de bekende feiten. De naam Nederhorst den Berg is in feite dubbelop. Horst betekent ‘een met bomen begroeide hoogte’, Berg behoeft geen uitleg. Het gaat om twee verschillende heuveltjes. De oudste van de twee was ‘Den Berg’. De naam Den Berg is voor het eerst aangetroffen in 1326 (“opten Berg”), en sloeg toen al op het dorp.

De tweede naam, Nederhorst, volgde in de dertiende eeuw. We moeten wel bedenken dat hij toen nog niet op het dorp sloeg, maar op het kasteel. Aanvankelijk had dit de naam De Horst gedragen¹, maar om verwarring met een ander kasteel van die naam te vermijden breidde men de naam uit tot Nederhorst (het andere kasteel lag in een hoger deel van het Sticht). De langere versie van de kasteelnaam is voor het eerst aangetroffen in 1381. Overigens diende de naam Nederhorst niet alleen als aanduiding voor het kasteel, maar ook voor het rechtsgebied waarin de kasteelheren verantwoordelijk waren voor de rechtspraak, zo blijkt uit een bron uit 1706,² en voor de kerk en het bijbehorende kerspel (het gebied van de kerkelijke gemeente).³

De gecombineerde naam Nederhorst den Berg ten slotte is, als de gegevens kloppen, voor het eerst pas aangetroffen in de tweede helft van de zeventiende eeuw. In onderstaande tabel heb ik aangegeven welke namen ik in welke jaren heb aangetroffen. Ongetwijfeld is deze kleine inventaris onvolledig, maar ik vermoed dat hij volstaat om een aantal globale conclusies te trekken.

Namenduo

Allereerst kunnen we eruit opmaken dat *Den Berg* de oudste aanduiding voor het dorp was, en dat door de eeuwen heen ook gebleven is. Een bron uit 1719 bevestigt met zoveel woorden dat het dorp – we hebben het dus niet over het rechtsgebied of het kerspel – in de volksmond *Den Berg* heette: “Dicht bij dit slot [Nederhorst] staat het dorp Nederhorst, ’t welke door de wandeling den Berg wordt genoemd”.⁴ Let op de formulering *door de wandeling den Berg*: daaruit valt op te maken dat *Den Berg* op dat moment al de meer informele, alledaagse naam van het dorp was en *Nederhorst* de meer plechtige. In dat opzicht is het namenduo *Nederhorst / Den Berg* te vergelijken met koppels als ‘*s-Gravenhage - Den Haag* en ‘*s-Hertogenbosch - Den Bosch*. Intussen was in 1672 ook al voor het eerst de dubbele naam *Nederhorst den Berg* opgedoken,⁵ en in 1673 maakte een bron melding van “het huys te Nederhorst ende den Bergh”.⁶

---

¹ Blok 1993, p. 59 meldt dat al in 1156 de naam *Hursteldrehet* (= Horsterdrecht) bestond, en leidt daaruit terecht af dat ook de naam Horst toen al bestond.

² Abrahamse 1993, p. 53 spreekt van “het gerecht Nederhorst”. *Gerecht* betekende hier ‘rechtsgebied’.

³ Blok 1993, p. 59 citeert een document uit 1394: “Die berch ter Horst in den kirspele van der Horst”.

⁴ Hugo F. van Heussen en H. van Rijn, *Historie ofte beschrijving van ’t Utrechtsche Bisdom*. Leidne 1719, deel 2, p. ....

⁵ Zie een citaat uit dat jaar in Krol 1949, p. 214.

⁶ Zie Krol 1949, p. 49.

Waarom was er opeens behoefte aan de naam *Nederhorst* naast het aloude *Den Berg*? Waarschijnlijk moeten we het antwoord zoeken in de toegenomen verkeersmiddelen en reismogelijkheden, die het noodzakelijk maakten dat bepaalde namen die veel voorkwamen een extra, onderscheidend kenmerk kregen zodat er geen misverstand kon ontstaan. Voor plaatselijk was de naam *Den Berg* best geschikt, maar verwarring lag op de loer als je hem buiten de eigen streek gebruikte; er waren immers tientallen locaties met diezelfde naam. Een paar voorbeelden: Hillegersberg (in 1280 *Berghe*) en 's-Heerenberg (in 1122 *Berga*, een verlatijnste vorm). In de loop van de achttiende eeuw kwam de naam *Nederhorst* steeds meer in zwang, al bleven daarnaast *Den Berg* en de 'stapelnaam' *Nederhorst den Berg* in gebruik. In het begin van de negentiende eeuw werd de dubbele naam ook formeel de naam van de gemeente. In het plaatselijk taalverkeer wisten de twee 'doordeweekse' versies zich te handhaven: *Den Bergh* en – in mindere mate - *Nederhorst*, zonder *den Berg*.

Hoe komt het dat de stapelvorm *Nederhorst den Berg* het als officiële naam gewonnen van *Nederhorst*? Waarom niet kortweg *Nederhorst*? Ik vermoed dat dit lag aan het feit dat de naam *Nederhorst* heel lang geassocieerd is geweest met het kasteel en zijn prominente bewoners, en daarnaast ook met de kerk en de kerkelijke gemeente. Als dan ook nog het dorp die naam zou hebben zou de begripsverwarring compleet zijn geweest.

Kan *Nederhorst* nu dan opeens weer wél? Ja, want de genoemde belemmeringen zijn nu verdwenen. Verwarring met de kasteelnaam of de kerkelijke naam is nu nauwelijks meer aan de orde. Voor allebei - kasteel en kerk – geldt dat ze in het plaatselijke leven geen overheersende rol meer spelen, en de rechtspraak is sinds lang in andere handen..

In één opzicht verschilt het namenduo *Nederhorst den Berg* /*Den Berg* van 's-Gravenhage /*Den Haag*. Het deftige 's-Gravenhage heeft de laatste decennia steeds meer terrein verloren aan *Den Haag*, óók buiten de stad zelf. Maar *Nederhorst den Berg* heet in de grote buitenwereld altijd voluit *Nederhorst den Berg*, niet *Den Berg*. Als iemand in Limburg of Drente zou vertellen dat hij uit *Den Berg* komt, kan hij rekenen op een glazige blik van de toehoorder. De oorzaak van het verschil is evident: *Den Haag* is uitgegroeid tot een grote stad en kan zijn naam aan de rest van het land 'opleggen', *Nederhorst den Berg* is klein gebleven.

Werinon

Ten slotte iets over de naam *Werinon*. Zoals bekend was dit een oudere naam voor *Nederhorst den Berg*. Een 10de-eeuws handschrift maakt melding van de kerk en bijbehorend terrein, die eigendom waren van het klooster van Werden: "An Werinon thiu kirica endi al that gilendi"⁷ (in *Werinon* de kerk en het bijbehorende land). Wanneer de naam *Werinon* plaats maakte voor de huidige is niet bekend. Maar wat betekende *Werinon*? Gerald van Berkel en Kees Samplonius melden dat de naam is afgeleid van *Werina*, "vermoedelijk een waternaam".⁸ Maar, zo heeft Blok opgemerkt: van een natuurlijke waterloop is geen spoor te vinden.⁹ Heel voorzichtig oppert hij een andere verklaring. In *Werinon* ziet hij een Germaanse 'wortel' *war* (die ook in *bewaren* zit), gevolgd door een achtervoegsel *-ina*. Die wortel betekent zoiets als 'zorgen, beschermen', en zou verband kunnen houden met de beschutting die de *berg* van *Nederhorst* bood.

---

⁷ Freise 1999, p. 37.

⁸ Van Berkel en Samplonius 2006, p. ....

⁹ Blok 1993, p. 60.

Bevredigend is deze uitleg niet. ‘Bescherming’ is een abstract begrip, en plaatsnamen, zeker die uit de vroege middeleeuwen, duiden meestal concrete objecten aan, zoals waterlopen, bossen en heuvels. Misschien moeten we er dus van uitgaan dat Werinon een voorgermaanse naam is. In de Romeinse tijd waren de zandruggen in het gebied al voor een deel bewoond, en het is niet onmogelijk dat die mensen een Indogermaanse zuster taal van het Germaans spraken. Maar over die taal is zo weinig bekend dat een zinnige gissing onmogelijk is.

[Tabel]

Namen voor Nederhorst den Berg

(Den) Berg	Nederhorst	Nederhorst den Berg	Nederhorst ende den Berg
1326			
		1672	
			1673
1719	1719		
	1732		
	1734		
	1757	1757	
	1758		
	1787		
	1794		
		1810	
		1811 ¹⁰ , en verder tot op heden	
	1993 ¹¹ , en verder tot op heden		
2002, en verder tot op heden			

Literatuur

- C.M. Abrahamse, *De geschiedenis van Nederhorst den Berg*. In: *Tussen Vecht en Eem*, jg. 11 (1993).
 Gerald van Berkel en Kees Samplomius, *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*. Utrecht 2006.
 D.P. Blok, *Enige aardrijkskundige namen uit de Vechtstreek*. In: *Tussen Vecht en Eem*, jg. 11 (1993).
 Eckhard Freise, *Die Vita Sancti Liudgeri – Vollständige Faksimile-Ausgabe der Handschrift. Text, Übersetzung und Kommentar*. Graz/Bielefeld 1999.
 J.K. Krol, *De geschiedenis van Nederhorst den Berg*. Arnhem 1949.

¹⁰ Abrahamse 1993, p. 53.

¹¹ Abrahamse 1993, p. 57 (eigen tekst); vergelijk ook de naam van de plaatselijke voetbalclub.